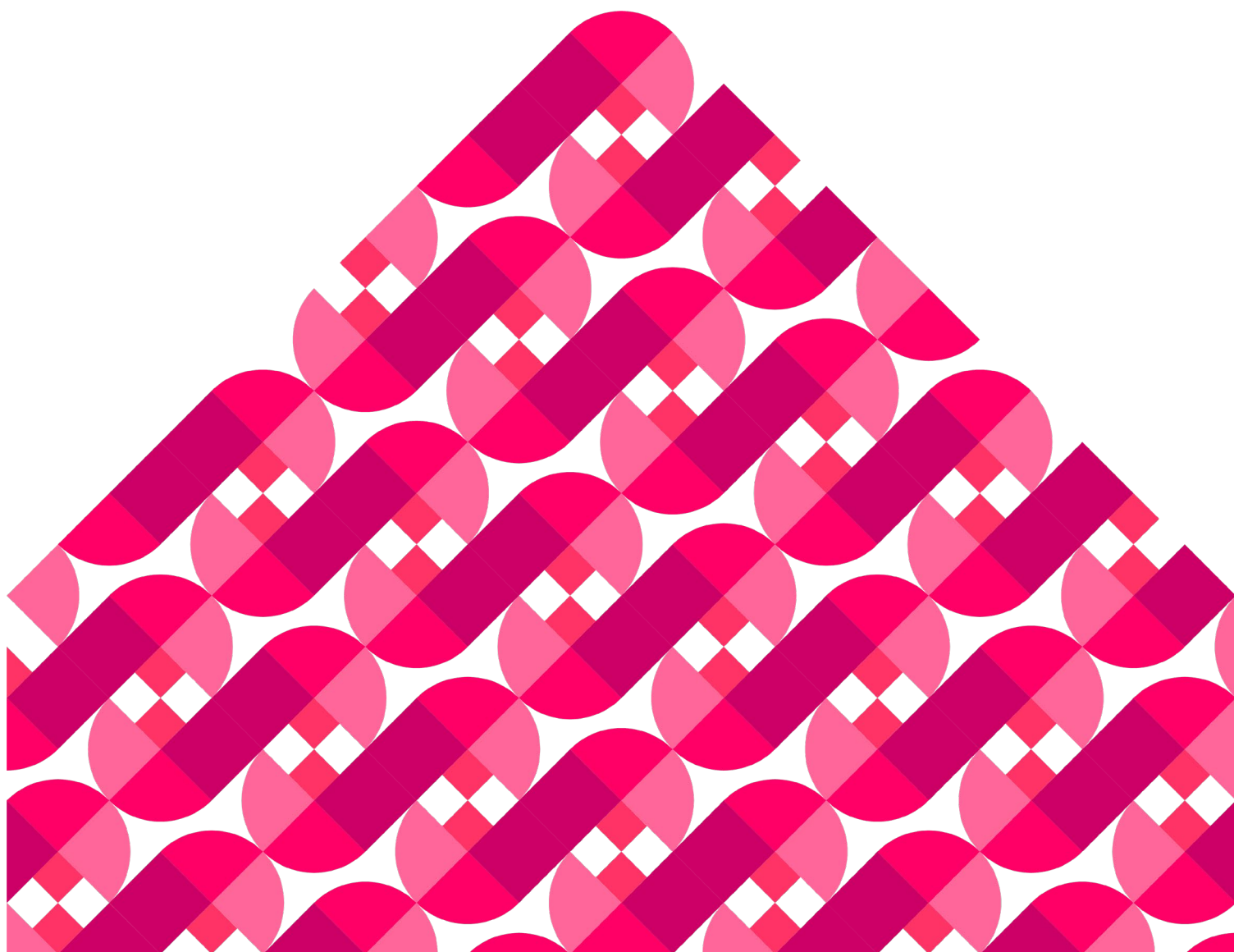

Kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

Myndigheten för delaktighet arbetar med att främja, guida och stödja samhällets aktörer att genomföra sina uppdrag utifrån hela befolkningens behov och förutsättningar.

Myndigheten för delaktighet, 2026

Kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

Nummer: 2026:13

ISBN: 978-91-990306-4-7

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens webbplats www.mfd.se. Alternativa format kan beställas från Myndigheten för delaktighet.

E-post: info@mfd.se

Telefon: 08-600 84 00

Innehåll

Sammanfattning	4
Ordlista – ord relaterade till funktionshinder	7
Våld mot personer med funktionsnedsättning	8
Beroende, sårbarhet och osynlighet.....	8
Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?	10
Hedersrelaterat våld och förtryck i svensk lagstiftning.....	10
Sårbarhet och utsatthet i en hederskontext	13
Kontroll eller omsorg? En svår gränsdragning i en hederskontext.....	13
Sårbarhets- och riskfaktorer.....	13
Skam och funktionsnedsättning i en hederskontext	14
Samtycke ur ett funktionshinderspektiv	16
Olika uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning.....	16
Förutsättningar och behov för att förebygga och motverka utsattheten	21
Kunskap och kompetens.....	21
Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck.....	22
En svårupptäckt målgrupp	23
Svårt att utreda hedersrelaterat våld och förtryck.....	25
Utmaningar att skyddsplacera personer med funktionsnedsättning utsatta för hedersvåld	26
Samverkan är avgörande för ett fungerande arbete	27
Slutsatser	29
Stora behov av förbättrade kunskaper	29
Utveckling för ett förbättrat förebyggande arbete	30
Upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck.....	30
Förbättrad samverkan för att motverka stuprör	31
Referenser	32
Läs mer	33

Sammanfattning

Myndigheten för delaktighet (MFD) har på uppdrag av regeringen kartlagt hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Denna rapport är en kortare version av slutredovisningen av regeringsuppdraget.

Kartläggningen bygger på sex kvalitativa intervjustudier. Personer med funktionsnedsättning och egen erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck har också intervjuats. Studierna omfattar skolväsendet, rättsväsendet, hälso- och sjukvården, ungdomsmottagningar och socialtjänsten. De flesta intervjuade är yrkesverksamma inom dessa verksamheter.

Kartläggningen visar flera centrala resultat. Utsattheten hos personer med funktionsnedsättning i en hederskontext är svårupptäckt. Utsattheten förstärks genom beroendet av familjens stöd och omsorg. Det gör det svårare för målgruppen att förstå risker och att värja sig mot våld. Familjers okunskap och skam kring funktionsnedsättningar bidrar också till att begränsa individens möjlighet att få stöd och söka hjälp. För yrkesverksamma är det ofta svårt att skilja på vad som är befogad omsorg från familjen och otillbörlig kontroll och förtryck.

Yrkesgrupperna behöver bättre kunskaper om den särskilda sårbarhet och utsatthet som målgruppen har i en hederskontext. Verksamheter som arbetar inom exempelvis anpassade skolformer, habilitering och verksamheter enligt lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, behöver förstärkta kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. Inom rättsväsende och socialtjänst behövs fördjupade kunskaper om hur våldet kan ta sig uttryck mot personer med funktionsnedsättning.

Kartläggningen visar samtidigt att framgångar kan uppnås när personal erbjuds stöd av experter inom hedersrelaterat våld och förtryck eller funktionshinder.

Det behövs även bättre samarbete mellan olika aktörer. Ansvarsfördelningen behöver bli tydligare i ärenden där personer med funktionsnedsättning utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld. Yrkesverksamma behöver också en gemensam och lättillgänglig kunskapsbank för att kunna arbeta mer effektivt.

Slutsatsen är att det krävs långsiktiga insatser. Arbetet med att synliggöra hur hedersrelaterat våld och förtryck kan drabba personer med funktionsnedsättning står inför fortsatt stora utmaningar. Kunskapen behöver öka. Verksamheter som möter målgruppen behöver utveckla metoder och arbetssätt som fungerar bättre. För att kunna förebygga, upptäcka och agera vid våld behövs tydliga samarbeten, klart ansvar mellan aktörer och tydlig vägledning i arbetet.

Om rapporten

Detta är en förkortad version av den delen av rapporten *Särskild sårbarhet, särskilt ansvar* som beskriver en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Den fullständiga rapporten är en slutredovisning av ett uppdrag MFD fick av regeringen i juni 2023.¹

Rapporten riktar sig till yrkesverksamma och beslutsfattare som i sin verksamhet kan möta personer med funktionsnedsättning. Det gäller exempelvis skola, socialtjänst, verksamheter inom LSS, hälso- och sjukvård och rättsväsende. Rapporten vänder sig också till organisationer och myndigheter som arbetar med att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

I kartläggningen har MFD involverat personer med funktionsnedsättning som har egen erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck. Kartläggningen bygger också på samarbete med aktörer som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck och organisationer som företräder personer med funktionsnedsättning.

MFD har valt en kvalitativ och utforskande ansats för att ta fram kunskap som tidigare saknats inom olika verksamhetsområden. Arbetet har fokuserat på att identifiera och beskriva utsatthet hos personer med funktionsnedsättning som lever i en hederskontext, främst utifrån yrkesverksammas erfarenheter och delvis utifrån målgruppens egna erfarenheter. Kartläggningen mäter inte omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck. Den belyser snarare utmaningar, framgångsfaktorer, goda exempel samt kunskapsluckor och utvecklingsbehov i arbetet med att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

Kartläggningen bygger på ett stort antal intervjuer, dels med tio kvinnor och män med funktionsnedsättning som själva utsatts,² dels med representanter från följande verksamhetsområden:

- Skolväsendet: intervjuer med representanter från 16 verksamheter inom anpassad grund- och gymnasieskola, två specialskolor och 20 verksamheter inom komvux som anpassad utbildning,
- Habiliteringen: intervjuer med 14 representanter från åtta verksamheter,
- Rättsväsendet: intervjuer med 14 yrkesverksamma inom Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten samt advokater,

¹ Myndigheten för delaktighet (2025) *Särskild sårbarhet, särskilt ansvar – Stödmaterial för att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning och kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning*.

² Av dessa tio intervjupersoner var sju kvinnor och tre män.

- Ungdomsmottagningar, barnhälsovården och kvinnohälsovården³: intervjuer med representanter från 27 olika verksamheter,
- Socialtjänsten, verksamheter inom LSS och verksamheter som erbjuder skydd: intervjuer med sammanlagt 38 yrkesverksamma.

³ I rapporten används kvinnohälsovård som ett samlingsbegrepp för alla de vårdverksamheter som ger graviditetsrelaterad vård samt vård relaterad till kvinnors fysiska, sexuella och reproduktiva hälsa. I studien ingår barnmorskemottagningar, mödrahälsovårdscentraler, specialistmödravård och olika kvinnokliniker och gynekologiska mottagningar. Studien inkluderar också specialistmottagningar som ger stöd och vård till flickor och kvinnor vid utsatthet för könsstympning.

Ordlista – ord relaterade till funktionshinder

Funktionshinder är en begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Exempel är svårigheter att klara sig själv i det dagliga livet och bristande delaktighet i arbetslivet, i sociala relationer, i fritids- och kulturaktiviteter, i utbildning och i demokratiska processer. Hindren handlar framför allt om bristande tillgänglighet i omgivningen.

Funktionsnedsättning är en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada och vara av bestående eller övergående natur.

Intellektuell funktionsnedsättning, IF, innebär en nedsatt intellektuell förmåga och en samtidig nedsatt adaptiv förmåga, det vill säga hur personen fungerar i vardagen. Det finns stora variationer inom funktionsnedsättningen som delas in i lindrig, medelsvår, svår och mycket svår.

Kognitiv funktionsnedsättning kan uppstå på grund av olika funktionsnedsättningar eller skador som påverkar hjärnan. Det kan till exempel vara neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, intellektuell funktionsnedsättning eller hjärnskada efter olycka eller stroke.

LSS står för lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. Exempel på LSS-insatser är personlig assistans, bostad med särskild service, korttidshem och ledsagarservice.

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, NPF, är ett samlingsnamn för olika tillstånd som påverkar hur hjärnan och nervsystemet fungerar och hanterar information. Begreppet inkluderar tillstånd som adhd, autism och språkstörning. Det är vanligt med kombinationer av NPF-diagnoser som till exempel autism och språkstörning.

Psykiska funktionsnedsättningar innebär en varaktig funktionsnedsättning som försvårar för en individ att leva ett liv som andra. Tillståndet är inte statiskt utan varierar ofta över tid. En person med psykisk funktionsnedsättning kan periodvis fungera som andra men ibland ha stora svårigheter i vardagslivet.

Tillgänglighet innebär att personer med funktionsnedsättning har tillträde till fysisk och digital miljö, transporter och anläggningar samt tillgång till information, kommunikation, varor, produkter och tjänster på lika villkor som andra.

Våld mot personer med funktionsnedsättning

Tidigare studier från MFD visar att risken att drabbas av våld är nästan dubbelt så hög för en person som har en funktionsnedsättning, jämfört med övriga befolkningen.⁴

Barn och unga med funktionsnedsättning är särskilt utsatta. Deras sårbarhet och utsatthet för våld och andra former av kränkningar är väl dokumenterade, både i svensk och internationell forskning. Studier visar att det är dubbelt så vanligt att barn med funktionsnedsättning uppger att de blivit utsatta för våld av anhöriga eller närstående. Även mobbning är dubbelt så vanligt förekommande. Barn och unga med funktionsnedsättning utsätts även för sexuella övergrepp i högre utsträckning.⁵

Våld mot en person med funktionsnedsättning kan se likadant ut som det våld som drabbar andra. Men det kan också ta andra uttryck. Det kan handla om att flytta runt möbler hemma hos någon som är blind eller att gömma eller slå sönder någons hjälpmedel. Sådana handlingar kallas funktionshindersrelaterat våld.

Våld kan även uppstå på platser som bara finns till för personer med funktionsnedsättning, som LSS-verksamheter. Personer med funktionsnedsättning har ofta flera personer som de är beroende av, till exempel för stöd och omsorg, där våld kan uppstå. Sådana relationer räknas vanligtvis inte som en nära relation. Detta trots att de kan vara både intima och långsiktiga.

Beroende, sårbarhet och osynlighet

Utsattheten för våld bland personer med funktionsnedsättning brukar beskrivas utifrån tre sammanhängande teman; beroende, sårbarhet och osynlighet.⁶ Dessa behöver förstås tillsammans. De kan förklara både hur våld uppstår, varför det inte upptäcks och varför personerna inte får tillgång till rätt stöd och skydd.

⁴ Myndigheten för delaktighet (2023) *Våld mot personer med funktionsnedsättning – Om utsatthet och förekomst av våld*.

⁵ Svedin, C.G., Landberg, Å., & Jonsson, L. (2022) *Mer utsatta än andra – Om våld och övergrepp mot barn med funktionsnedsättningar*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

⁶ Brottsförebyggande rådet (2007) *Våld mot personer med funktionsnedsättning*.

Beroende: Många personer med funktionsnedsättning är beroende av familj och personal. De kan också ha ett större behov av en tillgänglig omgivning. Beroendet kan påverka en persons möjlighet till självbestämmande. Det kan också vara en riskfaktor för att utsättas för kränkningar och våld. Beroendet kan samtidigt hindra den som utsätts från att ta sig ut ur ett destruktivt sammanhang eller en relation.

Sårbarhet: En funktionsnedsättning kan i sig också innebära olika typer av sårbarheter, som sämre fysiska eller kognitiva möjligheter att skydda sig mot övergrepp och våld eller att förstå faror i omgivningen. Sårbarheten kan också handla om att sakna kunskap om, eller möjligheter att, värna sina rättigheter eller att berätta om det man har blivit utsatt för.

Osynlighet: Utsatthet och våld mot en person med funktionsnedsättning kan osynliggöras på olika sätt. Fördomar och brist på kunskap om vem som kan utsättas eller utöva våld kan hindra upptäckt, skydd och stöd. Begränsad kommunikation eller begränsade kontakter med omvärlden kan bidra till osynlighet. Brister i tillgänglighet i samhället kan leda till isolering och försvåra insyn. En annan aspekt av osynliggörandet är att inte fråga eller följa upp om eller när en person utsätts för våld. Osynlighet kan också handla om bristande statistik som osynliggör våld i vissa målgrupper.

Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?

Den svenska regeringens definition av hedersrelaterat våld och förtryck

Med hedersrelaterat våld och förtryck avses att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen.⁷

Hedersrelaterat våld och förtryck bygger på starka patriarkala och heteronormativa värderingar som syftar till att upprätthålla familjens eller släktens heder. Familjens heder anses vara avhängig flickors och kvinnors kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal.⁸

Hedersrelaterat våld och förtryck utövas eller godkänns av en grupp, ofta familjen eller släkten. Det kan ta sig många uttryck. Exempelvis i form av barnäktenskap, tvångsäktenskap eller könsstympning av flickor och kvinnor. Det kan också handla om försök att omvända hbtqi-personer eller att barn föras utomlands för att utsättas för hedersrelaterat våld.

Barn- och tvångsäktenskap kan också förekomma i samband med att en individ utnyttjas i prostitution och människohandel. Det kan exempelvis handla om att en kvinna som utsätts för tvångsäktenskap också är utsatt för människohandel. Därtill kan kvinnan utsättas för sexuell exploatering.

Hedersnormer kan i sin mest extrema form leda till dödligt våld.

Hedersrelaterat våld och förtryck i svensk lagstiftning

Sverige har successivt utvecklat och förstärkt lagstiftningen för att förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Arbetet utgår från principerna om mänskliga rättigheter, barns rättigheter och jämställdhet.

Hedersförtryck

Sedan 2022 finns ett särskilt brott, hedersförtryck, i brottsbalken. Brottet kriminaliserar upprepad kränkning av en persons integritet där gärningarna syftar till att allvarligt skada personens självkänsla. För att brottet ska räknas som hedersförtryck ska motivet till dessa gärningar ha varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupp heder.

⁷ Prop. 2019/20:131.

⁸ Prop. 2021/22:138.

Syftet är att fånga det systematiska och kollektivt sanktionerade förtryck som ofta drabbar personer i hederskontexter, även när enskilda handlingar var för sig inte skulle motsvara grova brott. Straffet är fängelse i upp till sex år.

Tvångsäktenskap och vilseledande till äktenskapsresa

Sedan 2014 är det kriminaliserat att tvinga eller pressa någon till äktenskap. Det är straffbart att genom olaga tvång eller utnyttjande av någons utsatta situation förmå en person att ingå äktenskap. Försök, förberedelse och stämpling är också kriminaliserade.

Samtidigt infördes brottet vilseledande till äktenskapsresa, som innebär att den som genom vilseledande förmår någon att resa till ett annat land i syfte att personen ska utsättas för äktenskapstvång. Bestämmelserna gäller även äktenskap som anses giltiga enligt annan stats lag.

Barnäktenskap

Sedan 2020 är alla former av äktenskap med personer under 18 år straffbara – oavsett om tvång, press eller utnyttjande kan påvisas. Det är straffbart att förmå eller tillåta att ett barn under 18 år gifter sig, eller ingår äktenskapsliknande förbindelse. Sverige erkänner inte barnäktenskap som ingåtts utomlands, även om de är giltiga i det landet.

Könsstympning av flickor och kvinnor

Könsstympning av flickor och kvinnor är förbjuden i Sverige sedan 1982. Lagen slår fast att ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa eller åstadkomma andra bestående förändringar är förbjudet, oavsett samtycke. Brottet kan ge fängelse i upp till sex år, och svensk domstol kan döma även om ingreppet utförts utomlands på en person med anknytning till Sverige.

Hedersmotiv som straffskärpningsgrund

Sedan 2020 finns en särskild straffskärpningsgrund som innebär att ett hedersmotiv ska betraktas som en försvårande omständighet när straffvärdet för ett brott bedöms.

Utreseförbud

Utreseförbud infördes 2020 i Lag (1990:52) om vård av unga (LVU) för att förhindra att barn förs utomlands i syfte att giftas bort, ingå äktenskapsliknande förbindelse eller utsättas för könsstympning.

I juni 2024 utvidgades bestämmelserna till att omfatta fler typer av skadliga utlandsvistelser, exempelvis uppfostringsresor och omvändelseförsök kopplade till sexualitet eller könsuttryck.

Människohandel

Äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa är subsidiära till brottet människohandel. Det innebär att man alltid måste pröva om omständigheterna i stället uppfyller kriterierna för människohandel. Detta gäller exempelvis vid tvångsäktenskap mot ersättning (så kallat brudköp eller brudpris) eller när en kvinna överlåts eller ”ärvs” inom familj eller släkt.

Sårbarhet och utsatthet i en hederskontext

Kontroll eller omsorg? En svår gränsdragning i en hederskontext

Personer som lever med en funktionsnedsättning kan ha omfattande och specifika behov av omsorg och stöd från sin familj och från samhället. Anhöriga kan dessutom agera som god man och personlig assistent.

När en person behöver hjälp med vardagliga saker eller kommunikation blir hen ofta beroende av andra. Det skapar ett maktförhållande mellan personen och omgivningen. För barn och unga kan detta påverka deras möjlighet att bestämma själva och utveckla sin integritet och självkänsla. Om självständigheten begränsas finns risk att det upplevs som normalt och accepteras.

Kartläggningen visar att det ofta är svårt för yrkesverksamma att avgöra när stöd och omsorg hindrar en person från att uttrycka sin egen vilja. Särskilt svårt är det när personen lever i en hederskontext. Personal upplever att det kan vara svårt att skilja hedersrelaterad kontroll från vanlig omsorg. Skolpersonal berättar att elever kan vara sårbara på olika sätt, vilket ibland gör att föräldrar kan vilja skydda dem genom att begränsa deras frihet. Det handlar till exempel om elever som har ett risktagande beteende på internet eller som riskerar att manipuleras och rekryteras av kriminella gäng. När det finns misstankar om hedersrelaterat förtryck blir det extra svårt att dra gränsen mellan omsorg och kontroll.

Sårbarhets- och riskfaktorer

Olika funktionsnedsättningar kan öka sårbarheten i en hederskontext. Det kan bero på att personen har svårare att förstå sin situation och vilka risker som finns. Personer med intellektuell eller annan kognitiv funktionsnedsättning kan vara starkt beroende av sin omgivning och ha låg riskmedvetenhet. Det gör att de har en ökad risk att bli utnyttjade eller manipulerade.

Funktionsnedsättningen kan också göra det svårt att se varningssignaler eller förstå när familjen eller omgivningen inte går att lita på. Det kan vara en stor utmaning eller en omöjlighet att leva ett dubbelliv, när man inte klarar av att dölja delar av sitt liv som bryter mot familjens hedersnormer. Det kan också vara svårt att anpassa sig till den tystnadskultur som finns i hederskontexter.

Personer som behöver stöd för att kommunicera riskerar att bli isolerade i familjer med hedersnormer.⁹ Det kan handla om att familjen inte förmår att ge, eller medvetet undanhåller, personen stöd. Syftet kan även vara att begränsa personens kontakter utanför familjen. Det kan också handla om att inte acceptera barnets behov av att gå i anpassad skolform eller specialskola. Om personen har svårt att uttrycka sig eller inte har tillgång till relevant information minskar hans möjligheter att berätta om sin situation. Bristande kunskap om rättigheter kan också göra att man inte förstår att man blir utsatt för våld eller förtryck och att man har rätt till hjälp.

Personer som är beroende av sin omgivning har ofta svårt att delta i sociala sammanhang utanför familjen. Det gör dem mer utsatta.

Det är en grupp som har svårt att själva ta sig ur det och bygga upp ett nytt nätverk. Det innebär ju att de går emot hela sin släkt. Och det finns inget annat att gå till. De blir på något sätt fångna i det här. Det finns inga riktiga alternativ.

– Kurator, habilitering

Skam och funktionsnedsättning i en hederskontext

Ett återkommande tema i kartläggningen är den skam som omger funktionsnedsättning i en hederskontext.¹⁰ I en hederskontext kan en funktionsnedsättning uppfattas som en avvikelse från det normala, vilket anses hota familjens heder. Därför kopplas funktionsnedsättning ofta till skam i dessa sammanhang.

I en hederskontext är individens handlingar starkt kopplade till familjens och gruppens rykte och heder. Om en person bryter mot hedersnormerna, när det exempelvis gäller kärleksrelationer, kan det dra skam över hela släkten. Skam är därför ett centralt begrepp i en hederskontext och kan användas för att kontrollera

⁹ Hinder i kommunikation uppstår när exempelvis personer med intellektuell funktionsnedsättning inte har tillgång till alternativ och kompletterande kommunikation som de behöver. Det kan även handla om personer som är döva, hörselskadade och personer med dövblindhet som inte har tillgång till olika former av tolkning (teckenspråkstolkning, dövblindstolkning eller skrivtolkning).

¹⁰ Skam och stigmatisering av funktionsnedsättning har också funnits i Sverige historiskt. MFD har beskrivit denna stigmatisering i utställningen *Inlåst och utanför: Synen på människor genom historien – om funktionsnedsättning och institutionsvård*. Utställningen finns även att ta del av digitalt: <https://mfd.grade.se/LuvitPortal/plugins/autostart/index.htm?courseid=5059>

personers beteende. Det kan ske genom hot, bestraffning eller våld. Skammen kan få familjer att agera på ett sätt som får allvarliga konsekvenser för individen.

En familj i en hederskontext som strävar efter att undkomma skamkänslor och vilja framstå som normal kan neka familjemedlemmar deras individuella rättigheter. I det sammanhanget kan idealet om heterosexuella äktenskap ses som en väg mot en föreställd normalitet. Inom en hederskontext finns det också föreställningar om att giftermål kan vara ett sätt att bota en funktionsnedsättning. För en person med funktionsnedsättning innebär det en risk för olika former av förtryck och våld för att familjen ska upprätthålla hedern. Det kan resultera i barnäktenskap, tvångsäktenskap, vilseledande till äktenskap eller äktenskapsresa. En annan föreställning kan vara att barn med funktionsnedsättning ses som ett straff från gud, vilket kan leda till ett skam- och skuldbeläggande av mamman.

Skammen hos anhöriga kan ta sig olika uttryck. En konsekvens kan vara att funktionsnedsättningen inte erkänns, och att personen nekas stöd. En annan att personen inte får delta i sociala sammanhang och hålls undan från omgivningen.

Personer med funktionsnedsättning som själva vuxit upp i en hederskontext bekräftar hur funktionsnedsättningen ofta ses som något skamligt. De berättar om likgiltighet, distanstagande och brist på empati och kärlek från familjen. Döva intervjupersoner berättar om hur hörande syskon haft en högre status inom familjen.

I en starkt kollektivistisk hederskontext påverkas individens och därmed också familjens värde, status, rykte och anseende av hur omgivningen bedömer individens handlingar. En person med exempelvis en intellektuell funktionsnedsättning kan i det sammanhanget ses som en risk. Detta eftersom personen kan bryta mot normer utan att själv vara medveten om det, vilket kan påverka familjens heder.

I en hederskontext ses normbrytande könsidentitet eller sexuell läggning ofta som särskilt skamligt. Därför riskerar hbtqi-personer i högre grad att tvingas in i äktenskap eller andra försök till ”korrigerings”. En döv intervjuperson berättar om hur föräldrarna tagit avstånd på grund av hans sexuella läggning och hur de skäms över honom:

Han [pappan] skäms extremt mycket. För att jag inte blev så som han förväntade sig att jag skulle bli.

– Döv man i trettioårsåldern

Samtycke ur ett funktionshindersperspektiv

Ett tema som återkommer är den särskilda sårbarhet för att vilseledas till äktenskap som finns hos vissa personer med funktionsnedsättning. Personal inom socialtjänst och rättsväsende betonar att det kan vara svårt att avgöra om en person med intellektuell funktionsnedsättning i en hederskontext har förutsättningar att ge samtycke till äktenskap.

Samtidigt har alla vuxna rätt att gifta sig. I svensk lagstiftning finns det ingen möjlighet att ifrågasätta en persons förmåga att ge sitt samtycke till giftermål. Ramverket som yrkesverksamma har att förhålla sig till är lagstiftningen som förbjuder äktenskapstvång genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet. Att vara i utsatt belägenhet innebär att befinna sig i en beroendeställning till en gärningsperson. Det kan bero på en ekonomiskt svår situation, flyktingskap, vanmakt, lydadsförhållande, sjukdom eller intellektuell funktionsnedsättning.

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning tydliggör att en person som på grund av sin funktionsnedsättning har svårigheter att fatta beslut, har rätt att få den information och det stöd som krävs för att på bästa sätt kunna fatta egna beslut och leva ett så självständigt liv som möjligt.

Olika uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning

Personer med funktionsnedsättning kan utsättas för samma typer av våld och förtryck som andra, men det tar ofta andra former. Intervjupersoner med egen erfarenhet och yrkesverksamma beskriver flera sätt som hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig uttryck. De vanligaste uttrycken för hedersrelaterat våld mot målgruppen redogörs för nedan.

Vardaglig kontroll och begränsningar

När en persons vardag präglas av schemalagda aktiviteter och stödinsatser kan det vara svårt för utomstående att avgöra vad som är ett befogat stöd och vägledning i vardagen. Flera yrkesverksamma beskriver att det ibland finns ett mer dolt förtryck i vardagen vilket än mer försvårar bedömningen av vad som är befogat stöd och vad som är otillbörlig kontroll. Det kan handla om att flickor får mindre frihet eller att föräldrar upplevs som stränga. Även om det kan vara svårt att upptäcka sådant, är det viktigt för att kunna förhindra att våldet blir allvarigare.

Vi har en pappa som är väldigt dominant, styrande. Han ger sig på mamman fysiskt. Han slår inte vår patient, men hotar henne. Hon får inte umgås med vem hon vill. Det är väldigt strikt. Hon får inte träffa män och killar. Hon längtar efter att få leva ett vanligt liv, men är rädd och vågar inte ta steget. [...] Från början var det helt otänkbart att flytta hemifrån. Nu längtar hon efter det.

– Kurator, habilitering

Rädsla och utsatthet för fysiskt våld

Intervjupersoner med egen erfarenhet av utsatthet i en hederskontext berättar om att både bevittna och själv utsättas för våld under uppväxten.

Man är ju rädd för honom [pappan]. Han har ju lugnat ned sig de senaste åren. Men man har ju alltid en baktanke om vad han kan göra. Han var väldigt våldsam när vi bodde [i ursprungslandet]. Jag har sett mina syskon bli slagna. Jag har alltid haft en rädsla för honom.

– Ung kvinna med funktionsnedsättning

En del intervjuade berättar om hur de även efter de brutit med familjen känner rädsla på grund av hot om våld från familj eller släkt. För personer som upplever hinder i sin kommunikation med omgivningen kan det vara särskilt svårt att förmedla sådana känslor för utomstående.

Intervjuade berättar också om hur någon förstört deras tillhörigheter, som att mobiltelefoner slagits sönder eller kläder som ansetts olämpliga rivits isär. Även ekonomiskt våld har förekommit.

Vissa har även blivit hotade med vapen och utsatta för fysiskt våld av familjemedlemmar. En ung kvinna med intellektuell funktionsnedsättning som blivit våldtagen av sin pojkvän utsattes för mer våld av sin pappa och sina bröder efter att hon berättat att hon inte längre var oskuld.

Tvångsäktenskap, vilseledning och bortföranden i hederskontext

I hederskontexter finns en stark förväntan om heterosexuellt äktenskap. För personer med funktionsnedsättning kan detta innebära ett särskilt tryck, då ett äktenskap ibland ses som ett sätt att minska det stigma som följer av funktionsnedsättningen. I kartläggningen finns exempel på när döva personer tvingats in i äktenskap och när personer med intellektuell funktionsnedsättning vilseletts in i äktenskap som de sannolikt saknat förmåga att samtycka till. Detta drabbar både flickor, pojkar, kvinnor och män.

I vissa fall förs personen utomlands till familjens ursprungsland. Där kan personen tvingas gifta sig, som i fallet med en intervjuad man som är dövblind och som giftes bort med en hörande kvinna.

Jag ville skiljas och då försökte jag säga till mamma och pappa att jag ville skiljas. Vi satt där på flyget och då grät jag. Och mamma såg det och förstod att jag verkligen inte ville vara gift.

– Dövblind man i trettioårsåldern

För kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning kan utsattheten bli särskilt allvarlig när tvångsäktenskap leder till sexuella övergrepp, ofrivilliga graviditeter och press från både make och familj. Funktionsnedsättningen gör det svårt för kvinnan att stå emot pressen från familjen och att förstå sin situation.

Kartläggningen visar att ärenden där bortföranden i en hederskontext förekommer ofta är komplexa och svåra för rättsväsendet att hantera. En ung kvinna med funktionsnedsättning, som nu lever med skyddad identitet, berättar att hon fördes utomlands för att giftas bort innan hon blivit myndig. Föräldrarna lurade henne att de skulle besöka en svårt sjuk släkting. Hon hölls kvar utomlands i flera månader innan Utrikesdepartementet hjälpte henne att komma hem. När hon återvände till Sverige hade hon fyllt 18 år.

Om det i samband med ett tvångsäktenskap också förekommer ekonomiska transaktioner kan handlingarna klassas som människohandel. Samtidigt visar kartläggningen att kunskapen, inom exempelvis socialtjänsten, är låg vad gäller tillämpningen av människohandelslagstiftningen i samband med barn- eller tvångsäktenskap.

Könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning

Könsstympning av flickor och kvinnor innebär att delar av de yttre könsorganen på flickor tas bort eller skadas. Det är ett allvarligt brott mot barns och mänskliga rättigheter. Traditionen, som har funnits i över 2 000 år, drabbar flickor i främst 4 till 14-årsåldern, men kan även utföras på yngre barn. Könsstympning kopplas ofta till uppfattningar om flickor och kvinnors sexualitet och renhet. Ett skäl kan vara att säkerställa flickors oskuld inför äktenskapet, vilket ses som viktigt för familjens och kollektivets heder. I vissa kulturer betraktas könsstympning som en övergångsrit till vuxenlivet. Könsstympning kan leda till allvarliga fysiska och psykiska konsekvenser.

I Sverige är alla former av könsstympning av flickor och kvinnor förbjudna enligt lag (1982:316). Det är också olagligt att utföra ingreppet i andra länder om man är bosatt i Sverige.

Socialstyrelsen uppskattar att cirka 68 000 flickor och kvinnor som är bosatta i Sverige kan ha utsatts för någon form av könsstympling samt att mellan 13 000 och 23 000 flickor kan befinna sig i risk för att bli könsstympade.¹¹

Kartläggningen belyser att många verksamheter har svårt att upptäcka målgruppens utsatthet för könsstympling.

Bland intervjupersonerna finns en ung kvinna som utsattes för könsstympling som barn.

De förstörde mitt liv. De bestämde att de sydde underlivet.

– Ung kvinna med funktionsnedsättning

En majoritet av skolorna i kartläggningen, 10 av 18, har erfarenheter av att möta flickor med funktionsnedsättning som utsatts för könsstympling.

Företrädare för rättsväsendet menar att könsstympling av flickor och kvinnor är särskilt svåra ärenden, som kräver specialiserade utredare med expertkunskaper.

Ytterst få vårdverksamheter i kartläggningen känner till fall där en flicka eller kvinna med funktionsnedsättning utsatts för könsstympling. Flera yrkesverksamma berättar samtidigt att det ofta är svårt att upptäcka om en patient har en intellektuell eller neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Det kan vara en orsak till att målgruppen sällan syns i vården.

Om pojkar och unga mäns sårbarhet

Pojkar och män kan ha dubbla roller i en hederskontext genom att förväntas utöva kontroll och begränsningar av kvinnliga familjemedlemmar samtidigt som de även själva kan bli utsatta. Personal inom skolan har belyst denna dubbelhet hos pojkar:

Det är jätteviktigt att inte glömma [killarnas] roll. Så hemskt att vara i tioårsåldern och ens vara medveten om att ens syster har jeans på sig. Tänk att gå runt med sådana glasögon.

– Kurator, anpassad grundskola

¹¹ Socialstyrelsen (2023) *Uppskattning av antalet kvinnor och flickor i Sverige 2021 som kan ha varit utsatta eller riskerar att utsättas för könsstympling.*

Uppfostringsresor är exempel på bortföranden i en hederskontext och som främst, men inte uteslutande, kan drabba pojkar och unga män.¹² Personal på ungdomsmottagningar lyfter hur ungdomar med framför allt neuropsykiatriska eller intellektuella funktionsnedsättningar riskerar att föras utomlands för att utsättas för uppfostringsåtgärder i enlighet med hedersnormer. En av orsakerna till uppfostringsresan kan vara ett normbrytande sexuellt beteende hos pojken.

Man kan bli inlåst eller förskjuten eller skickad tillbaka till hemlandet för att man bryter för mycket mot alla hedersnormer som finns. [...] Jag träffade en pojke som skulle skickas till koranskola för att han hade fått klamydia. De tyckte att han behövde uppfostras för att han hade varit för sexuellt aktiv.

– Barnmorska, ungdomsmottagning

En annan risk som studien tydliggör är rekryteringen av pojkar och unga män till kriminella miljöer.¹³ Det handlar främst om pojkar och unga män med intellektuella och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i hederskontexter. De kan lockas av falsk vänskap och sedan utnyttjas av kriminella gäng.¹⁴

¹² I sin rapport *Bortförda barn och unga* (2022) konstaterar Jämställdhetsmyndigheten att barn och unga varje år förs ut ur Sverige mot sin vilja. Syftet med bortförandena kan vara barnäktenskap, tvångsäktenskap eller uppfostringsresa. När pojkar och unga män förs bort utomlands handlar det oftast om en uppfostringsresa på grund av ett kriminellt eller annan form av destruktivt beteende. Bland flickor och unga kvinnor är det vanligare att syftet med bortförandet är barn- eller tvångsäktenskap. I de fall där flickor och kvinnor utsätts för uppfostringsresor handlar det oftare om att förhindra att de blir "försvenskade" och inte lever efter hedersnormerna.

¹³ Dessa risker finns förstås även för flickor med funktionsnedsättning, men detta har inte framkommit i MFD:s intervjuer.

¹⁴ MFD ser att det finns stora kunskapsluckor om sambanden mellan hedersrelaterad brottslighet, gängkriminalitet och annan grov brottslighet.

Förutsättningar och behov för att förebygga och motverka utsattheten

Alla intervjuade yrkesgrupper kan komma i kontakt med personer med funktionsnedsättning som kan ha utsatts för våld och förtryck. Vissa verksamheter arbetar specifikt med personer med funktionsnedsättning. Andra, som arbetar med våldsfrågor, exempelvis delar av socialtjänsten och rättsväsendet, möter en bred målgrupp där personer med funktionsnedsättning är en del.

Kunskap och kompetens

Vilken kunskap som finns beror på roll och verksamhet. Anpassade skolformer och specialskola, habilitering och LSS-verksamheter kan mycket om funktionsnedsättningar och funktionshinder, men ofta mindre om våld och hedersförtryck. Inom rättsväsendet och delar av socialtjänsten är det tvärtom – där saknas ofta kunskap om funktionsnedsättningar.

Skolan

- Lärare och elevhälsopersonal behöver mer kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Många i skolpersonalen, även rektorer, känner inte till att ämnet finns med i läroplanerna.
- Det finns en kunskapsbrist kring lagstiftningen som förbjuder kvinnlig könsstympning. Det saknas ofta ett systematiskt arbete för att upptäcka könsstympning i skolan. I kartläggningen finns exempel på hur det leder till att skolpersonal enbart hänvisar en utsatt flicka till hälso- och sjukvården, och inte till socialtjänsten för utredning.

Hälso- och sjukvården

- Habiliteringsverksamheter har olika mycket kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Eftersom uppdraget är så brett finns det en risk att frågan inte får tillräcklig uppmärksamhet.
- Ungdomsmottagningar menar att de har en god förståelse för hedersrelaterat våld och förtryck. De flesta har också fått kompetensutveckling inom funktionshinder. Men det finns behov av fördjupad kompetens och tillgång till stödmaterial.
- Barn- och kvinnohälsovården beskriver en god grundkompetens. Många intervjuade efterlyser samtidigt bättre kunskaper om hur hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig uttryck mot personer med olika funktionsnedsättningar.

Socialtjänsten och verksamheter inom LSS

- Kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck behöver stärkas, särskilt i verksamheter som erbjuder insatser till personer med funktionsnedsättning.

- När det behövs kunskap både om funktionsnedsättningar och om hedersrelaterat våld uppstår utmaningar. Exempelvis när en handläggare på socialtjänsten ska kommunicera med en hedersvåldsutsatt person som behöver bildstöd eller teckenspråkstolk. Socialsekreterare menar att bristen på kunskap påverkar utredningsarbetet negativt.

Rättsväsendet

- Det saknas tillräcklig kunskap om både hedersrelaterat våld och funktionsnedsättningar. Även om det finns specialister inom Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten hanteras inte alla ärenden av dem. Kunskapen om hur dessa områden hänger ihop är ännu mindre. Intervjupersonerna menar att grundkunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck och funktionsnedsättning måste höjas i hela rättskedjan, även i domstolarna.

Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck

För att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck behövs bland annat insatser för att motverka skadliga maskulinitetsnormer och för att stärka flickors och kvinnors rätt att bestämma över sina liv. Det handlar också om att utbilda kring sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter samt att stärka barns och ungas inflytande.¹⁵

Skolan har en särskilt viktig roll i det förebyggande arbetet. Läroplanerna slår fast behovet av kunskapshöjande insatser om hedersförtryck och sexualitet, samtycke och relationer. Samtidigt visar kartläggningen att de stödmaterial som finns om hedersrelaterat våld inte är utformade för de anpassade skolformerna eller specialskolan. Lärare och elevhälsoteam kan i stället bli hänvisade till material för förskolan. Inom specialskolan lyfter yrkesverksamma att det ofta saknas material för elever med grav hörselnedsättning eller elever som är döva.

Inom habiliteringen finns uppfattningen att uppdraget i sig är förebyggande. Genom att informera och motivera familjer försöker man få dem att ta emot stödinsatser. Arbetet sker ofta tillsammans med andra aktörer, exempelvis skola och intresseorganisationer, eftersom vissa vårdnadshavare inte vill ta emot stöd. Det gör att vissa barn och unga inte får den hjälp de behöver och riskerar att bli mer isolerade och utsatta.

Ungdomsmottagningarnas arbete med sexuell och reproduktiv hälsa ger goda möjligheter att arbeta våldsförebyggande. De erbjuder stödjande samtal där de bidrar med referensramar som hjälper ungdomar att reflektera över vad de riskerar att utsättas för samt att påminna om deras rättigheter. Mottagningarna arbetar också utåtriktat med skolbesök och gruppinformation riktad till elever på

¹⁵ Skr. 2016/17:10.

anpassade grund- och gymnasieskolor. Samverkan och erfarenhetsutbyte med habilitering förekommer också.

En svårupptäckt målgrupp

Att upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck hos barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning är på många sätt en utmaning. Bristande tillgänglighet och kommunikationshinder gör det dessutom svårt för utsatta personer att berätta om sin utsatthet.

Verksamheterna i kartläggningen har olika utmaningar i arbetet:

- En stor majoritet av de kartlagda skolorna saknar rutiner och handlingsplaner för att förebygga och upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck. Skolor lyfter särskilt utmaningar i att avgöra motiv bakom vårdnadshavares begränsningar av elevers frihet och självständighet. Det gäller även för vuxna elever med intellektuell funktionsnedsättning.

Vi har en elev just nu där man kan känna att det är lite i det gränslandet. Sen tycker jag att det är lite svårt var man drar gränsen för vad räknas som det [förtryck]. Men där det känns som att det finns hederskultur i... för eleven är oerhört påpassad och det är så svårt att dra den här gränsen. Vad är det som gör att de [föräldrar] vill att allting ska vara bra för henne och vad är det som gör att de håller koll på henne?

– Specialpedagog, komvux som anpassad utbildning

- Yrkesverksamma inom habiliteringen upplever att utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck är svår att upptäcka. De kan många gånger missa att fånga upp utsatta patienter, trots ofta långvariga kontakter.
- Ungdomsmottagningarna har svårt att nå ut till unga med funktionsnedsättning respektive unga i hederskontext. Ett undantag är unga med neuropsykiatriska diagnoser. Unga med andra funktionsnedsättningar som lever i en hederskontext riskerar därmed att inte få det stöd som mottagningarna erbjuder.
- Barn- och kvinnohälsovården har begränsad erfarenhet av att möta personer med funktionsnedsättning som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Gruppen verkar förbli osynlig, trots att vården möter en bred målgrupp.
- Vården har särskilt svårt att upptäcka utsatthet hos kvinnor som upplever hinder i kommunikationen.

Att ställa frågor under rätt förutsättningar och på ett systematiskt sätt

Flera verksamheter betonar vikten av att ställa rätt frågor om våld, tolka signaler och skapa förtroende. Inom habiliteringen är det extra viktigt att få prata med personen ensam, eftersom anhöriga ofta deltar vid besöken. Flera intervjuade berättar om hur anhöriga kan kräva att få vara med. Vissa verksamheter har därför infört rutiner som gör det möjligt för exempelvis läkare och kuratorer att träffa personerna enskilt.

Många habiliteringsverksamheter ställer systematiskt frågor om våld. Vissa har rutiner och checklistor för att medarbetare lättare ska kunna upptäcka och hantera situationer där hedersrelaterat våld och förtryck misstänks.

Ungdomsmottagningar använder materialet *SEXIT*¹⁶ för att ställa frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. Materialet finns också på enkel svenska och med bildstöd. Intervjuade konstaterar dock att många unga som lever i en hederskontext svarar nej på frågorna. Det kan bero på svårigheter att förstå frågorna och identifiera sin egen utsatthet, eller på en rädsla för konsekvenserna av att berätta.

Ungdomsmottagningarna betonar vikten av att erbjuda samtalsstöd och rådgivning om risker. Särskilt gäller det för ungdomar med funktionsnedsättningar som kan innebära ett begränsat konsekvenstänkande. Intervjupersonerna betonar dock att samtalsstödet alltid måste kombineras med stöd i att förstå att den kontroll ungdomen utsätts för inte är acceptabel. Sådana samtal ska inte tolkas som ett rättfärdigande av hedersförtryck.

Vi kanske kan hjälpa dem också att risktänka. Vi brukar till exempel fråga dem: "Vad skulle hända om dina p-piller hittas? Vad skulle du säga? Skulle de [föräldrarna] tro på den förklaringen? Vad skulle hända om det finns bilder på dig och din partner?" Det kan få dem att risktänka. Den hjälpen får vi ofta av resursteam heder.

– Barnmorska, ungdomsmottagning

Barn- och mödrahälsovården möter nyblivna föräldrar och barn och har därmed goda möjligheter att förebygga och upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck. Här finns också ett systematiskt arbete med hjälp av frågebatterier.

¹⁶ SEXIT är ett frågebatteri och samtalsstöd med fokus på sexuell hälsa och erfarenhet av våld. <https://www.vgregion.se/halsa-och-vard/vardgivarwebben/amnesomraden/sexuell-halsa/kunskapscentrum-for-sexuell-halsa/utbildningar/catch-up-sexit/>

Barnhälsovården använder screening¹⁷ för att undersöka och upptäcka olika problem. Genom att fråga alla kan det vara lättare att ställa obekväma frågor, resonerar intervjupersonerna.

Inom barnhälsovården ställs också frågor om synen på könsstympling där man informerar om lagstiftningen i Sverige. Flera intervjuade beskriver hur de inledningsvis kände sig osäkra, men att det med tydliga rutiner och erfarenhet blev lättare att ställa frågan.

I början var man mer osäker, nu känns det naturligt. Det är som att fråga om alkohol eller tobak. Det tillhör liksom besöket. Vi kan säga: ”Vi har en fråga som vi alltid tar upp. Ni kommer från ett land där det förekommer könsstympling. Nu är vi i Sverige och här är det ju förbjudet. Hur känns det för dig?”

– Sjuksköterska, barnhälsovård

Svårt att utreda hedersrelaterat våld och förtryck

Socialtjänsten beskriver utredningar om hedersrelaterat våld och förtryck som tidskrävande och svåra. Ärendena är ofta komplexa och socialsekreterare måste ibland fatta snabba beslut om omhändertagande. Detta blir ännu svårare om det saknas skyddade boenden som fungerar för personer med funktionsnedsättning. Många socialsekreterare känner sig osäkra och arbetar under högt tempo. Ärenden med personer med funktionsnedsättning tar ofta längre tid, bland annat på grund av beroendeställningen till anhöriga.

Polis- och Åklagarmyndigheten har idag specialister som ger stöd i ärenden om hedersrelaterat våld. Däremot finns ingen motsvarande expertis i frågor om funktionsnedsättning. Utredare får istället använda korta metodstöd och rättsliga vägledningar.

Polis, åklagare och personal inom barnahus¹⁸ beskriver ärenden som berör hedersrelaterat våld och förtryck som resurskrävande och svåra. Det kan handla om barnäktenskapsbrott, äktenskapstvång och könsstympling av flickor och kvinnor. Dessa ärenden kräver särskild kunskap som inte alla har.

¹⁷ Screening innebär ett generellt angreppssätt där man frågar och undersöker alla som en verksamhet kommer i kontakt med i syfte att upptäcka olika problem eller riskbeteenden.

¹⁸ Barnahus är en samverkansmodell där socialtjänst, polis, åklagare och hälso- och sjukvård arbetar tillsammans för att utreda misstänkta brott mot barn och ge barnet stöd i en trygg och barnanpassad miljö.

Det handlar också om att bedöma hot och risk för bortförande. I vissa fall uppstår problem med hur förhör genomförs. Det kan vara svårt att få berättelser som håller i en rättsprocess. Kravet på att inte ställa ledande frågor gör arbetet ännu svårare och skapar hinder för att använda alternativ och kompletterande kommunikation (AKK). Det behövs också mer kunskap om hur personer med olika kognitiva och kommunikativa förutsättningar tänker och berättar.

Rättssystemet är inte anpassat efter olika sätt att berätta.

– Polis

Intervjuerna visar att det finns viss beredskap för att hålla förhör med vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. Det sker ibland med hjälp av barnförhållare och i samarbete med socialtjänsten. Polisen menar att ett utökat samarbete med socialtjänsten skulle vara bra i alla ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck.

Utmaningar att skyddsplacera personer med funktionsnedsättning utsatta för hedersvåld

För att stöd- och skyddsinsatser ska fungera för personer med olika behov och förutsättningar krävs det tillgängliga och trygga boendelösningar som är utformade efter individens behov. Kartläggningen visar att detta är en utmaning för socialtjänsten när det exempelvis gäller skyddade boenden.

Om boendet inte fungerar är risken att den skyddsplacerade återvänder till familjen. Flera intervjuade berättar om kreativa lösningar, men det finns fortfarande ofta hinder som gör att vissa inte kan ta del av skyddsinsatserna.

Vi hade ett ärende för inte så länge sen där det var väldigt uppenbart att det var en flicka som var 18 år. Men mentalt 13 kanske. Och hon var jätteilla hemma. Men hon var också myndig på pappret. Så när hon kom hit kunde hon inte förstå och se hur utsatt hon var. Så vårt jobb där i att försöka få henne att förstå blev väldigt svårt. Och hon gick faktiskt hem igen.

– Kvinnojour

Skyddsverksamheter beskriver att det är svårt att få kommuner att förstå vilka behov som finns och att bevilja placeringar som behöver pågå under en längre tidsperiod.

Personer med exempelvis intellektuell funktionsnedsättning eller autism behöver ofta extra stöd och fasta rutiner när de placeras i skydd. Att lämna familjen och en

välkänd miljö kan vara särskilt svårt. Flera intervjuade betonar vikten av en trygg vardag med tydliga rutiner under tiden i skydd.

Många personer som fortfarande är sköra [och] inte haft möjlighet att jobba upp sin självkänsla omhändertar heller inte sitt skydd på bästa sätt. Utan att man behöver först värdera sig själv som person för att ha viljan att omhänderta sitt eget skydd. Fysiska skyddet är ju ganska enkelt att åtgärda. Vi har ju byggnader med skalskydd. Men det känslomässiga och psykologiska skyddet är ju det som tar längst tid och det går inte att stressa fram.

– Skyddat boende

Samverkan är avgörande för ett fungerande arbete

En fungerande samverkan mellan aktörer som förebygger, upptäcker och agerar mot hedersrelaterat våld är avgörande, särskilt för personer med funktionsnedsättning vars livssituation ofta är komplex.

Samverkan behövs för att samla kunskap, stärka kompetens och öka möjligheten att upptäcka och agera. Detta gäller både inom enskilda verksamheter och mellan exempelvis polis, socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård.

Vårdverksamheternas syn på samverkan

Intervjupersoner från hälso- och sjukvården beskriver sekretessregler som både en skyddsfaktor och ett hinder för samverkan.

Habiliteringen efterfrågar mer dialog mellan olika aktörer och lyfter exempel där anonymiserade ärenden diskuteras tillsammans med rättspsykiatri, psykiatri och socialtjänst för att ge varandra vägledning. I vissa regioner finns det systematiserade former för intern samverkan kring hedersrelaterat våld och förtryck, exempelvis via dedikerade ombud med särskilt uppdrag att bevaka exempelvis frågor om hedersvåld.

Andra vårdverksamheter framhåller vikten av en sammanhållen vårdkedja, särskilt i samband med hedersrelaterat våld och förtryck. Detta är ännu viktigare om den utsatta har en funktionsnedsättning. Yrkesverksamma menar att det är svårt för enskilda verksamheter att ha expertis inom både hedersproblematik och funktionshindersfrågor. För att hantera dessa komplexa frågor behövs en kombination av kompetenser.

Skolans syn på samverkan med socialtjänsten

Skolpersonal beskriver samverkan med socialtjänsten som utmanande. Särskilt gäller det frågan om hur och när socialtjänsten gör föräldrarna delaktiga i ärenden där det finns en hedersproblematik. En uppfattning är att socialtjänsten delar för

mycket information till vårdnadshavare i samband med en orosanmälan. Det kan leda till större risker för en elev som lever i en hederskontext.

Det förekommer också andra former av samverkan. Några skolor har tagit fram en strukturerad samverkansform med habilitering och LSS-verksamheter kring hedersrelaterat våld och förtryck. Detta för att säkerställa tillgång till olika stödinsatser som kan motverka isolering i en hederskontext. En skola som har utvecklat ett systematiskt arbete mot könsstämpning samverkar med barnavårdscentral och mödrahälsovård.

Socialtjänstens syn på samverkan

Kartläggningen visar att den interna samverkan inom socialtjänsten mellan individ- och familjeomsorgen och LSS eller funktionsstödenheten ofta är underutvecklad. Personalen menar att samverkan är beroende av personliga initiativ.

Samarbetet mellan socialsekreterare och LSS-handläggare försvåras ibland av att de saknar en gemensam helhetsbild av personens behov. Det kan också saknas enighet om hur arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck ska drivas. I sådana komplexa ärenden finns risk att personen inte får sina behov tillgodosedda eftersom ansvaret mellan förvaltningarna är otydligt.

Socialsekreterare menar att den samverkan som sker med barnahus och barnskyddsteam fungerar bra. Socialtjänsten arbetar också utåtriktat genom att lyfta sitt arbete gentemot fritidsgårdar, skolor och organisationer inom civilsamhället.

Samverkan ur rättsväsendets perspektiv

Aktörer från rättsväsendet efterlyser arbetssätt för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning som liknar de som idag finns inom ramen för barnahusmodellen. Där samlas olika professioner för att samarbeta kring ett ärende.

Ett exempel som lyfts fram är ett särskilt förstärkningsteam för kompetensstöd kring heder i polisregion Stockholm. Handläggare som tilldelats ärenden som misstänks ha kopplingar till hedersrelaterat våld och förtryck erbjuds genom detta extra stöd. Arbetssättet upplevs ge trygghet och en avsevärt högre kvalitet i handläggningen. Flera intervjupersoner menar därför att modellen bör spridas nationellt.

Slutsatser

Hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning är ett allvarligt samhällsproblem som skapar ohälsa, otrygghet och hinder för delaktighet. I hederskontexter påverkas barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning av ökad sårbarhet, osynlighet och beroende. Detta kan göra det svårt att förstå risker och att värja sig mot våld och kontroll. Bristande kunskap hos personer med funktionsnedsättning om rättigheter och om hur våld kan ta sig uttryck kan fördjupa utsattheten och öka svårigheten att söka hjälp. Personer som upplever hinder i sin kommunikation är särskilt sårbara när inte omgivningen erbjuder rätt stöd och anpassad information.

Familjers okunskap och skam kring funktionsnedsättningar förstärker utsattheten ytterligare. Kartläggningen visar också att personer med funktionsnedsättning som riskerar utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck ofta förblir särskilt osynliga inom olika delar av hälso- och sjukvården.

Stora behov av förbättrade kunskaper

Brist på kunskap och kommunikationsmöjligheter gör att utsatta personer har svårt att uttrycka vad de vill, vad de behöver och vad de har varit med om. Därför behöver stödinsatser omfatta både kunskapshöjning, tillgängliga format och stöd i att uttrycka sina behov och erfarenheter. När personer får bättre förståelse för våld, sina rättigheter och hur de kan få hjälp, stärks deras möjlighet att värna sin säkerhet och påverka sin livssituation. Det blir särskilt viktigt när personer lever i en kontext där den egna familjen utövar förtryck och våld.

Kartläggningen visar att det generellt behövs mer kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck hos yrkesverksamma som arbetar med personer med funktionsnedsättning. Det gäller inom alla verksamheter som har kartlagts. Grundkunskaper om både heder och funktionshinder är nödvändiga för att arbetet ska bli effektivt.

Verksamheter som utreder hedersrelaterat våld och förtryck behöver bättre kunskap om hur sårbarheten hos personer med funktionsnedsättning ser ut. Tillgång till sakkunniga inom såväl våld som funktionshinder har visat sig vara en framgångsfaktor och skulle kunna användas i högre utsträckning inom alla verksamheter.

Verksamheter som specifikt arbetar med personer med funktionsnedsättning behöver grundkunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. Inom hälso- och sjukvården behövs en kompetenshöjning kring förmågan att identifiera varningstecken och riskfaktorer samt förbättrat bemötande.

Sammantaget finns det behov av ett nationellt utvecklingsarbete för att skapa en gemensam kunskapsbank som kan spridas på ett likvärdigt sätt.

En särskild kunskapslucka som framkommer handlar om könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning. Kartläggningen visar att dessa flickor och kvinnor är svårupptäckta och i värsta fall osynliga i de flesta verksamheter. Ett undantag är inom skolan där 10 av 18 skolor i kartläggningen har upptäckt utsatta elever. Det behöver säkerställas att funktionshindersperspektivet utgör en integrerad del i det nationella arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor.

Utveckling för ett förbättrat förebyggande arbete

Alla verksamheter behöver bättre arbetssätt och metoder för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning i alla åldrar.

Kartläggningen visar att flera verksamheter saknar systematiserade arbetssätt för att förebygga, upptäcka och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Det gäller exempelvis habilitering, skola och socialtjänst. Personalen menar att de skulle behöva utveckla användningen av handlingsplaner, rutiner och checklistor.

Det behövs ett förstärkt informationsarbete om olika funktionsnedsättningar riktat till familjer. Detta som ett sätt att motverka okunskap, stigma och skam.

Personal i alla undersökta verksamheter behöver bättre tillgång till befintliga stödmaterial. Det finns också behov av att utveckla nya stödmaterial som tar hänsyn till utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. I det ingår stöd i att använda olika kommunikationshjälpmedel såsom bildstöd.

Upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck

Det kan vara svårt för yrkesverksamma att avgöra vad som är rimlig omsorg och vad som är otillbörlig kontroll av en person med funktionsnedsättning. I hederskontexter blir dessa gränsdragningar ännu svårare. Yrkesverksamma behöver mer grundkunskap och erfarenhet inom både funktionshinder och hedersrelaterat våld för att kunna identifiera utsatthet. Med bättre kunskap inom båda områdena ökar möjligheten att upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck. Tillgång till extern kompetens och rådgivning och en välfungerande samverkan är nyckelfaktorer.

Verksamheter som ofta träffar personer med funktionsnedsättning behöver utveckla rutiner som möjliggör enskilda samtal.

Konkret vägledning behövs i samband med utredningar av ärenden där personer med funktionsnedsättning utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Inom socialtjänsten efterfrågas en nationell vägledning och en handlingsplan inriktad mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Inom hälso- och sjukvården finns behov av ett samlat och lättillgängligt utbildningsstöd. Det handlar om stöd i att uppmärksamma tecken på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck samt material som kan användas i dialog med patienter och deras familjer.

Yrkesverksamma behöver stöd för att kunna bedöma förmågan hos unga myndiga personer med intellektuell funktionsnedsättning att kunna ge sitt samtycke, särskilt i situationer med risk för vilseledande till äktenskap.

Det systematiska arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor, inom exempelvis anpassade skolformer och habiliteringen, behöver utvecklas. Tydligare rutiner för upptäckt och agerande vid misstanke om utsatthet behövs.

Förbättrad samverkan för att motverka stuprör

Samverkan bidrar till ett helhetsperspektiv på individens ofta komplexa behov. Socialtjänst, hälso- och sjukvård, skola och vid behov rättsväsende behöver samarbeta för att effektivt förebygga, upptäcka och ge stöd när personer med funktionsnedsättning riskerar att utsättas för våld.

Samarbetet mellan olika verksamheter behöver bli bättre. För att det ska fungera måste roller och ansvar vara tydliga. Samverkan med expertstöd har visat sig fungera bra.

Alla behöver grundkunskap, men svåra och sällan förekommande ärenden kräver specialkompetens. Verksamheter som har personer med funktionsnedsättning som målgrupp behöver stöd från experter på hedersförtryck. Det gäller bland annat anpassade skolformer och habiliteringen. Inom rättsväsendet och vissa delar av socialtjänsten och vården behövs istället expertstöd i funktionshinderfrågor.

Referenser

Brottsförebyggande rådet (2007) *Våld mot personer med funktionsnedsättning.*

Jämställdhetsmyndigheten (2022) *Bortförda barn och unga – Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse.*

Myndigheten för delaktighet (2023) *Våld mot personer med funktionsnedsättning – Om utsatthet och förekomst av våld.*

Myndigheten för delaktighet (2025) *Särskild sårbarhet, särskilt ansvar – Stödmaterial för att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning och kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning.*

Prop. 2019/20:131. *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.*

Prop. 2021/22:138 *Ett särskilt brott för hedersförtryck.*

Svedin, C.G., Landberg, Å., & Jonsson, L. (2022) *Mer utsatta än andra – Om våld och övergrepp mot barn med funktionsnedsättningar.* Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Skr. 2016/17:10, *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.*

Socialstyrelsen (2023) *Uppskattning av antalet kvinnor och flickor i Sverige 2021 som kan ha varit utsatta eller riskerar att utsättas för könsstymning.*

Läs mer

På www.mfd.se finns flera rapporter som har legat till grund för denna kortfattade rapport och den ursprungliga kartläggningen.¹⁹

- Myndigheten för delaktighet (2025) *Hedersrelaterat våld och förtryck – Om funktionshinder, oskuldskrav och heteronormativitet*
<https://www.mfd.se/material/publikationer/rapport/hedersrelaterat-vald--om-funktionshinder-oskuldskrav-och-heteronormativitet/>
- Myndigheten för delaktighet (2025) *När elever med funktionsnedsättning utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck – Erfarenheter och arbetssätt inom skolan.*
<https://www.mfd.se/material/publikationer/rapport/nar-elever-utsatts-for-hedersrelaterat-vald/>
- Myndigheten för delaktighet (2025) *Hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning – En studie om rättsväsendets utmaningar och möjligheter*
<https://www.mfd.se/material/publikationer/rapport/hedersrelaterat-vald-och-fortryck-mot-personer-med-funktionsnedsattning/>
- Myndigheten för delaktighet (2025) *Utmanande väg till ett liv fritt från hedersrelaterat våld och förtryck – En intervjustudie om habiliteringens arbete och målgruppens utsatthet*
<https://www.mfd.se/material/publikationer/rapport/utmanande-vag-till-ett-liv-fritt-fran-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>
- Myndigheten för delaktighet (2025) *Vårdverksamhetens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck – Intervjustudie med fokus på personer med funktionsnedsättning*
<https://www.mfd.se/material/publikationer/rapport/vardverksamhetens-arbete-mot-hedersrelaterat-vald/>

¹⁹ Myndigheten för delaktighet (2025) *Särskild sårbarhet, särskilt ansvar – Stödmaterial för att motverka våld mot barn och unga med funktionsnedsättning och kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning.*
<https://www.mfd.se/material/publikationer/rapport/sarskild-sarbarhet-sarskilt-ansvar/>